

Uygur, Hatice Kübra (2022). “Ekinden Ekin Biçenler: Bitkisel Hekimlik ve Kültürü (Mardin’de Bitkisel Hekimlik)”. Çanakkale: Paradigma Akademi. 309 sayfa. ISBN: 978-625-8069-92-1.

Sevim KOCA¹

İnsanlık tarihi boyunca çeşitli sağlık sorunlarıyla başa çıkmak için birçok geleneksel yöntem kullanılmıştır. İnsanoğlunun çeşitli hastalıklara karşı geliştirdikleri tedavi yöntemi olan halk hekimliğinin kökeni binlerce yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Bitkilerden ritüellere kadar geniş bir yelpazede çeşitlilik gösteren halk hekimliği alanında birçok çalışma yapılmıştır. İncelemeye konu olan “Ekinden Ekin Biçenler Bitkisel Hekimlik ve Kültürü (Mardin’de Bitkisel Hekimlik)” adlı eser de bu çalışmalar içerisinde yer alır. Hatice Kübra Uygur tarafından yazılan bu eser Paradigma Akademi tarafından 2022 yılında yayınlanmıştır.

Eser giriş hariç dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde bitkisel hekimlik ve uygulamaları hakkında bilgi verilmiş, modern dünyadaki yeri, modern ve geleneksel tıp arasındaki çatışmalar ifade edilmiştir. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp kavramına değinen araştırmacı bu kavramla ilgili pek çok hekim arasındaki görüş farklılıklarından bahseder. Eskiye ait olanı kötölemenin, bâtil kabul etmenin, yok saymanın konuyu tekdüzeleştireceğini vurgu-

layarak kadim şifa kültürü ve geleneksel miras verilmeye çalışılmıştır. Bazı bilim adamlarının görüşlerine yer verilmiş ilerleyen bölümlerde de bu uygulamalar Mardin iliyle sınırlandırılarak yapısalcı ve işlevselci bakış açılarıyla verilmiştir. Covid -19 ile birlikte modern tıbbın yetersiz kaldığı zamanlarda geleneksel ve bitkisel olandan yararlandığının altını çizen araştırmacı bu süreçte geleneksel uygulamaların, gıda takviyelerinin, organik ürünlerin ön planda olduğunu ve özellikle de aşı karşıtı insanların bunlara yöneldiğini belirtmiştir. Araştırmacı bu çalışma ile kadim olan ile modern olanın arasındaki ortaklıkları ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır. Geleneksel halk hekimliği uygulamalarının ayrıca ritüelistik, büyüsel ve bitkisel yöntemleri barındırdığı da söylenmiştir. Tüm bu uygulamaların temeli de inanca dayandırılmaktadır. Geleneksel hekimlikte kullanılan ilaçların modern tıbbın ilaçlarına dayanak oluşturduğu, günümüz insanının da farklı sebeplerle geleneksel olana, halk hekimliğine ve bitkisel ilaçlara yöneldiği; bunun nesiller arası aktarımı, değişim ve dönüşümü ifade edilmiştir. Anadolu coğrafyasının bitkisel çeşitlilik ve zenginliğinin halk hekimliği uygulamalarına da yansdığı ifade edilmiştir.

Araştırmacı bu eserde bitkisel uygulamalarla sağaltımın örneklerini katılımlı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleriyle vermiştir. Bitki ve insan arasında etkileşim yöreden örneklerle verilmiş, işlevsel kuram kapsamında analiz edilmiştir.

¹Kocaeli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, cificibasi.sevim@gmail.com / ORCID: 0000-0001-5141-7736

Eserin Birinci Bölümü “Kavramlar- Tanımlar- Terimler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde araştırmacı halk hekimliği ve tıp tarihi kaynaklarında yer alan kavramları vermiş ve onları geleneksel ve modern tıptaki şekliyle ayrı ayrı değerlendirmiştir. Burada “Sağlık, Hastalık, Bütüncüllük-Holizm-Holistik Tıp, Tıp, Tıbbın ve Hekimliğin Tarihine Bir Derkenar, Hippokrates, Asklepios, İbn-i Sina, İbnü’l Baytar, Hekim(lik)” vb. alt başlıklar vererek tanımlamalar yapmış ve açıklamalarda bulunmuştur. Sağlık ve hastalık terimlerinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu söyleyen araştırmacı insanın belirli hastalıklardan korunma ya da kurtulma sürecinde oluşan tecrübeden ve bilgi birikiminden bahsetmiş ayrıca her kültürde hastalığa bakış açısının ve tedavi yönteminin farklı olduğunu dile getirmiştir.

Çalışmada sağlık kavramı “hasta olmamak”; hastalık kavramı da “sağlığın yokluğu” şeklinde tanımlanmış ve bu kavramların birçok tanımının olduğu söylenmiş, bazı kişilerin bu tanımlarla ilgili görüşlerine ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Her iki kavramın da sınırlarını çizmenin zor olduğu nedenleriyle verilmiştir. Hastalıklar karşısında yapılan ritlerden bahsedilmiş ve örnek olarak Louri Hanko’nun kriz ritleri kavramı verilmiştir. Daha sonra sosyal bilimcilerin gözünden bu kavramların teorileri verilmiştir. Sağlık ve hastalık kavramlarından sonra hasta olmak ve hastalık kavramları da karşılaştırılmıştır. Konuyla ilgili literatürde en çok karşılaşılan kavram olan holizm-bütüncüllük kavramlarının kökenini ve neyi karşıladığı açıklanmıştır. Holistik tıp, modern tıp, bütünlükçü tıp gibi kavramlar ele alınmış aralarındaki farklar-benzerlikler karşılaştırılarak açıklanmıştır. Tıp kelimesinin kelime anlamıyla birlikte etimolojik kökenine ait bilgiler de verilmiştir. Tıbbın ve Hekimliğin Tarihine Kısa Bir Derkenar başlığıyla tıbbın tarihsel seyri, dönemin önemli isimleri verilmiştir.

Kadim zamanlardan nerdeyse günümüze kadar hastalıkların nedeninin ruhsal varlıklar ve kötülükler olduğu düşünülmüştür. Tıbbi gelişmelerin coğrafyadan, kültürden, tarihten bağımsız olmadığı, aksine bunlarla şekillendiği söylenmiştir. Bazı geleneksel tıp uygulamalarının modern tıp için dayanak oluşturduğu, bazı geleneksel yöntemlerinin de günümüz tıp uygulamalarında yer edindiği ifade edilmiştir. Bu uygulamaların zamanla değişebilme ihtimaline karşı geleneksel uygulamalara katı bir şekilde bağlı kalınması gerektiği ifade edilmiştir. Hekim sözcüğünün anlamı, bir hekimin nasıl olması gerektiği de verilmiştir.

İkinci Bölümde “Geleneksel Bilgi ve Geleneksel Hekimlik” başlığı altında tıp; bilim, bilimsellik çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmacı, geleneksel hekimlik uygulamalarının anlaşılmasında sağlık ve hastalık kavramlarının göreceliğinden ve nedenlerinden bahseder. “Geleneksel Bilgi ve Gelenegın Mülkiyet Hakkı, Kültürel Miras Anlaşmaları, Geleneksel Hekimlik- Geleneksel Tıp, Tam Olmayan Halk Hekimliğinden Tamamlayıcı Alternatif Tıp veya GETAT’a, Halk Hekimliği- Halk Tıbbı- Folklorik Tıp- Tıbbi Folklor, Geleneksel Hekimlik- Geleneksel Tıp: Artan İlgi ve Nedenleri” başlıklarıyla konu detaylı bir şekilde ele alınıp açıklanmıştır. Bu bölümde tıbbın bilim olduğu fakat 20. yüzyılda kavramsal bilimden ziyade teknolojiye yaklaşan kendine has bir alan durumuna geldiği, bilimsellik kavramı ve bu kavramla kastedilenin ne olduğu, gelenegın ne demek olduğu, geleneksel hekimlik uygulamaları, ekolojik bilgi terimi, gelenek- bilgi ilişkisi, geleneksel bilgi kavramlarına yer verilmiştir. Geleneksel bilginin sınırlarının belirlenmesinin zor olduğu ve genel kabul gören bir tanımının olmadığı dile getirilmiş, geleneksel bilginin dar ve geniş anlamları verilmiştir. UNESCO ve WIPO’nun geleneksel kültürü ve folkloru koruma çabaları anlatılmıştır. Geleneksel tıp uygulamalarının adlandırılması konusunda ortak bir görüş olmadığı ve her toplumun kendine özgü halk hekimliğinin olduğu ifade edilmiştir. Nedeni bilinmeyen gözle görülemeyen hastalıkları somut bir nedene bağlama gereği duyan insanoğlu birtakım inanışları gereği zamanla doğa unsurlarını tabulaştırıp büyüsel tedavi yöntemlerini ortaya çıkarmıştır. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’nün geleneksel tıp tanımlamalarına yer verilmiş; geleneksel tıbbın toplumun kültüründen, coğrafyadan bağımsız olmadığı,

günümüz anlayışının geleneksel olandan yararlandığı söylenmiştir. Zamanla alternatif tıbbı olana ilginin arttığı belirtilmiş ve bunların nedenleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm “Bitkisel Hekimlik- Ritüel- Şifa- Pratik, Bitkisel Tıbbın Tarihine Dair Derkenar, Modern Tıp ve Yaşamda Bitkisel Hekimlik, Bitkiler Sadece Ot Değildir: Bitkilerin Kullanımı ve Alanları, Sinyatür Teorisine Göre Bitkisel Halk Hekimliği, Büyüsel Evrende Bitkiler, Büyünün ve Bitkilerin Dalından Tutanlar: Şifacılar, Aktarlar ve Aktarlık, Etnobotanik, Türkiye’de Etnobotanik, Fitoterapi, Bitkisel Hekimlik Eğilimleri ve Nedenleri, Sosyal Medyada Geleneksel- Bitkisel Hekimlik Yaklaşımları, Alternatif Yöntemler Zararsız Değildir!” alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde bitkilerin insanlar için önemi, halk hekimliği uygulamaları ve tıp tarihi metinlerindeki tıbbi bitkiler ve uygulamalarından bahsedilmiş ve bunların yanı sıra pek çok farklı uygulamanın da yer aldığı söylenmiş; Divan-i Lügati’t Türk’te, Kutadgu Bilig’te, Codex Cumanicus’ta yer alan tıp ve hastalık terimlerinden ve hastalıkların bitkilerle tedavisinden, bitkilerle tedavi yönteminin ilk hangi uygarlıklara ait olduğundan bahsedilmiştir. Bitki çeşitliliğinin sayesinde tedavilerin de çeşitli olduğu vurgulanmıştır. Bitkisel hekimliğin günümüze kadar gelebilmesinin önemi üzerinde duran araştırmacı bunu halk bilimci perspektifinden ele almıştır. Bitkilerin tarihine dair bilgiler veren araştırmacı bitkilerden büyü-şifa amacıyla yararlanan isimlerden, eserlerden, uygarlıklardan bahsetmiştir. Modern tıbbın geleneksel hekimlik uygulamalarını bilim dışı, hurafe saymasına rağmen geleneksel halk hekimliğine talebin olduğu bir gerçektir. Bitkilerin kullanımı ve kullanıldığı alanlar dikkate alındığında bitkilerin sadece ot olmadığını, bunlardan çeşitli hastalıkların tedavisinde yararlandığını kullandığı başlıkla da vurgulamıştır. Bitkilerden sağlık alanı dışında pek çok alanda faydalandığının altını çizen araştırmacı bitkilerin sözlü kültüre, efsaneye, masala, halk hikayelerine, deyim ve atasözlerine de yansıdığını söyler. Çalışmada “Sinyatür Teorisi” hakkında bilgi verilir; bunun bitkisel uygulamalar için önemini açıklanır ve bu teoriyi destekleyen örneklere yer verilir. Büyüyü açıklayan araştırmacı büyüsel uygulamalardan, büyü ve bitkilerin ilişkisinden, bitkisel büyüden şifa için yararlandığından ve hastalıkların sebeplerinden bahseder. Bazı uygulamalar ritüel olarak da karşımıza çıkar. Bitkisel uygulamalar ve şifacılarından; etnobotanikçiler ve geleneksel şifacılar arasındaki farktan, şamanlardan bahsedilir. Bitkisel ilaçlara ulaşabildiğimiz aktar ve aktarcılık kelimelerinin kökenleri ve anlamları verilmiş, tarihsel perspektifle konuya kısaca değinilmiştir.

Genel olarak dünyada geleneksel hekimliğe ilginin artmış olması ön plandadır. Bazı ülkelerde bunlar devlet desteklidir ve bitkilerle tedavinin sağlık sistemi tarafından karşılandığından bahsedilir. Bitkilerin tedavide kullanımlarının insanlık tarihi kadar kadim olduğunu belirten araştırmacı bitkisel hekimlik eğilimleri ve nedenlerini de açıklamıştır. Dijital dünyanın popüler olduğu günümüzde sosyal medyada da geleneksel-bitkisel hekimlik karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyadaki haberlerin modern ve geleneksel tıp üzerindeki etkileri ve bunun olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın Dördüncü Bölümünde bitkisel hekimlik Mardin ili ile sınırlandırılıp “Bitkisel Hekimlik: Mardin” başlığı altında verilmiştir. Pek çok dinin, kültürün bir arada yaşadığı Mardin’de geleneksel hekimliğin, bitkisel hekimliğin zengin olduğu görülmektedir. Bu bölümde yörenin bitkisel açıdan zengin çeşitliliğe sahip olduğunu, bitkilerin yereldeki ve literatürdeki adları söylenmiş, geleneksel beslenme ve bitkisel uygulamalarla ilgili bilgiler verilmiş, kaynak kişilerden derlemeler yapılmıştır. Atalarımızdan gelen değerli bilgiler bu çalışma ile kayıt altına alınmış, hem kaynak kişiler hem de araştırmacı tarafından gelecek nesillere aktarımının kolaylaşması ve unutulmaya yüz tutmaması yani geleneğin sürekliliği amaçlanmıştır. Bazı bitkiler ile ilgili rivayetler verilmiş, şifa bulan kişilerin hastalıkları bitkiler örnek verilerek anlatılmış, böylece şifa bulunacağına dair inanç oluşmuştur. Bitkilerin nasıl hazırlandığı, hazırlanırken yapılan ritüeller, neye iyi geldiği kaynak kişilerle birlikte açıklanmış, detaylı olarak tablo halinde ayrıca tedavi

haricinde gündelik hayattaki kullanımlarına da yer verilmiştir. Ritüeller eşliğinde uygulanan bu sağaltmalarda tekrar özelliği dikkati çekmiştir. Tekrar sayesinde geleneğin hatırlanıp gelecek nesillere aktarıldığı ifade edilmiştir.

Yöreden derlenen bitkilerden 38 tanesinin fişlemesi yapılmış ve bu bitkilerin; adına, yöresel adına, literatürdeki diğer adlarına, toplanma dönemlerine, toplandığı yerlere kullanılan kısımlarına, kullanım şekillerine, literatürdeki kullanımlarına sırasıyla yer verilmiş ve açıklanmıştır. 85 bitki de tablo şeklinde verilmiştir. “Sonuç Yerine” adlı bölümle çalışma bitirilmiştir. Daha sonra “Ekler” bölümünde; Görüşme Yapılan Metinlerden Bir Seçki, Tablolar, Tablolardaki Bitkilerden Bazılarına Ait Fotoğraflar, Kaynak Kişiler başlıklarına yer verilmiş. Kaynakça bölümüyle de eser tamamlanmıştır.

Günümüzde modern tıbbın çaresiz kaldığı zamanlarda insanların bu bitkilerden medet umduğu, şifa beklediği görülmektedir. Araştırmacı bu çalışmada halk hekimliği özelinde Mardin ilindeki bitkisel hekimliği ele almış, bunların modern tıbbın önüne geçmemesi gerektiğini izah etmiş, modern tıp ve geleneksel hekimliğin iş birliği içerisinde olması gerektiğini dile getirmiştir.

KAYNAKÇA

Uygur, Hatice Kübra (2022). Ekinden Ekin Biçenler: Bitkisel Hekimlik ve Kültürü (Mardin’de Bitkisel Hekimlik). Çanakkale: Paradigma Akademi.